

Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları (1787-1947)

BURCU ÖZDEMİR*

bozdemir@istinye.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9371-6387

AYNA ASKEROĞLU ARSLAN**

ayna.arslan@istanbul.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8113-7468

Öz: Kafkaslar üzerinden Akdeniz'e inme planında Rusya karşısında Osman ve İran devletlerini bulmuş ancak karışık bir etnik yapıya sahip bu iki güçlü devletin içerisinde ilerlemek için etnik topluluklarla ilişki içerisine girmeyi uygun görmüştür. Bu sebeple Rusya hedef yolu üzerinde bulunan Kürtleri tanıma ve inceleme sürecini başlatmıştır. Kürtlerin dilini öğrenmekle başlayan bu tanıma süreci zamanla Rusları, Kürt edebiyatı oluşturmaya kadar götürmüştür. Rusya bu çalışmaları diğer Avrupa ülkelerinin kürdoloji çalışmalarının aksine tek elden bilimler akademisi ile yürütmüştür. Bu konuyla ilgili kendi araştırmalarını yapan sivil araştırmacılar olduğu gibi Rusya bölgedeki konsolosluk görevlileri ve askeri personelden Kürtlerle ilgili çalışmalar yapılması istenmiştir. Rusya kürdoloji alanındaki çalışmaları günümüze kadar devam ettirmiş ve kendisini bu alanda sürekli geliştirmiştir. Bu çalışmada Rusya'nın kürdoloji konusundaki faaliyetleri ve Rus bilim adamları, askeri görevliler, diplomatların yayımladıkları belli başlı çalışmalar ve raporlar hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır..

Anahtar Kelimeler: Rusya, Şarkiyatçılık, Kürdoloji, Kürtler, Kafkasya.

Giriş

Bu çalışmada Ortadoğu'nun baş aktörlerinden biri olan Rusya'nın bölgedeki Kürt azınlığı ile olan Kürdoloji faaliyetleri konu edilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren Kürtlerle ilişkisi olan İngilizlerin, bu yaklaşımlarında yalnız olmadığını ve rakibi olan Rusların Kürtlere olan ilgisini, iş birliğini gün ışığına çıkarmak bu çalışmanın amacıdır. Çalışma Rus tarihinin Çarlık dönemi ve 1917 yılı ile başlayıp İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar olan zaman diliminde Sovyetler Birliği dönemi incelenmiştir. Çalışmanın 1947 yılında sonlanmasının nedeni, Rusların 1947 yılında Kürt lider Mustafa Barzani'nin Sovyetlere sığınmasını kabul etmesidir. Çünkü yapılan araştırmalarda bu sığınma sonrasında Rusya'nın Kürtlerle ilişkisi daha planlı hale gelmiştir.

I. Petro'nun sıcak denizlere inme düşüncesine paralel olarak Ruslar, Çargrad¹ olan İstanbul'u ele geçirmeyi, İskenderun ve Basra Körfezi'ne kadar yayılmayı planlamaktaydı. Bu nedenle Ortadoğu tarihinde daha önce hiç olmadığı kadar Rusların ilgisini çekmiştir. Öyle ki bu dönemde Ortadoğu ile ilgili bilgiler toplayabilmek adına Rus

* Öğr. Gör., İstinye Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

1 Çargrad: Çarın şehri anlamına gelmekte olup Ruslar tarafından İstanbul'a verilen isimdir.

diplomatlar Arapça, Osmanlıca ve Farsça dahil birçok bölge dilini öğretebilmek için akademik çalışmalara başlamıştır.²

Yayılma alanında Rusya başlangıçta bir III. Roma kurma düşüncesiyle Ortodoksları ve Panslavizm politikasıyla Slav kökenlileri kendi hamiliğinde birleştirerek Balkanlarda ilerlemeye çalışmıştır. Sıcak denizlere ulaşma politikasının bir adımı olarak İskenderun Körfezi'ne giden yolda ise Doğu Anadolu bölgesi bulunmaktadır. Balkanlar ve Doğu Anadolu etnik olarak karışık bir bölgedir. Farklı etnik yapıların birlikte yaşadığı bölgelerde Rusların ilerleyebilmeleri için uyguladıkları yöntemi Geoffrey Hosking şu şekilde tanımlamaktadır:

[Ruslar] karışık bölgelerdeki etnik veya kabile liderleriyle yakından ilgilenme; onlardan önce bilgi alma, sonra onları birbirine düşürme ve bölme; sonra onların bazılarıyla veya hepsiyle ittifak yapma ve son olarak mümkünse kendi topraklarına katma eğilimi gösterirdi. Bu şekilde, Rusya'nın genişlemesi, sınırlarındaki klientalizmi³ güçlendirdi.⁴

19. yüzyıldan itibaren Rusya'nın Ortadoğu'daki amaçlarının geniş anlamdaki önceliği İngilizlerin bölgedeki hamlelerine karşı denge sağlamaktır. İkinci adım ise, yayılmacı politika yürütebileceği alanlara/bölgelere doğru girişimlerde bulunmaktır. Özellikle Rusya İmparatorluğuna dahil olan bölgelerde Kürtlerin bulunması Rusların bu halka karşı ilgisinin artmasına neden olmuştur.⁵ Bunun için bölge halkını tanıyarak, söz konusu halkın, kendi yönetimlerine karşı nasıl bir duruş sergilediğini öğrenmek istemiştir.

Çarlık Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları

Rus tarihine baktığımızda Rusya'nın yayılmacı politikaları II. Katerina zamanında hız kazanmıştır. I. Petro'nun oluşturduğu dış politika çizgisinde devam eden II. Katerina, I. Petro'dan farklı olarak sınırlarındaki ve yayılmak istediği yerlerde yaşayan küçük milletler hakkında bilgi sağlayacak enstitüler kurmaya başlamıştır.⁶ Böylece

2 Vügar İmanov, "Bölüm 16", *Orta Doğu Yıllığı*, haz. Kemal İnât, Muhittin Ataman, Murat Yeşiltaş, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s.388.

3 Klientalizm, siyasal otoritenin iktidarda kalmayı pekiştirmek amacıyla yapmış olduğu ayni ve nakdi yardımları da içine alan bir yönelimle karşısındakini minnet duygusuyla boyun eğdirmedir.

4 Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar*, çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.20.

5 Pyotr İ. Averyanov, Курды в войнах России с Персией и Турцией в течении XXI столетия. Современное политическое положение турецких, персидских и русских курдов (Kurdi v voinah Rossii s Persiei i Turtsiei v teçenii XXI stoletiya. Sovremennoe političeskoe položenije turetskih, persidskih i russkih kurdiv; XXI. Yüzyıl boyunca Rusya'nın İran ile Türkiye savaşlarında Kürtler. Türkiyeli, İranlı ve Rusyalı Kürtlerin günümüzde siyasi durumları); Tiflis 1900, s.1.

6 Rusya tarihinde önemli bir yere sahip Çar I. Petro ve Çariçe II. Katerina dönemleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Evgyeny Frantsevıç Şmurlo, История России 862-1917 (İstoriya Rossii 862-1917, Rusya Tarihi 862-1917), Moskova: Agraf yayınları, 1997; Vladimir Vasilyevıç Mavrodin, Рождение новой России (Pojdıniye novoy Rossii, Yeni Rusya'nın Doğuşu), Leningrad: Leningrad Devlet Üniversitesi yayınları, 1988; Andrey Meduşevskiy, Утверждения абсолютизма в России. Сравнительно-историческое исследование (Utverjdeniya absolyutizma v Rossii. Sravnitelno-istoričeskoe issledovaniye, Rusya'da Mutlakiyetin Kuruluşu: Karşılaştırılmalı Tarihi Araştırma), Moskova: Tekst yayınları 1994; Sergey Vladimiroviç Buşuyev ve Gyeorgiy Yefimoviç Mironov, История государства Российского: историко-биографические очерки (İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo: İstoriiko-Biografiçeskiye Oçerki, Rusya Devleti Tarihi: Tarihi-Biyografik Yazılar), Moskova: Knijnaya Palata Yayınları, 1994; Boris İvanoviç Kononenko, Культура.Цивилизация.Россия (Kul'tura, Tsivilizatsiya, Rossia,

dünyadaki ilk kürdoloji ilgili bölüm, 1787 yılında⁷ Büyük Katerina'nın himayesinde Bilimler Akademisi üyesi Simon Pallas önderliğinde bütün dillerin karşılaştırmalı sözlüğünün hazırlanmasına başlayarak kurulmuş oldu. Bu çok dilli sözlüğün içerisinde 276 Kürtçe sözcük de bulunduğu için Kürt dili sahasında yayımlanan ilk eser olduğu söylenebilir.⁸

Simon Pallas'ın tamamladığı bu sözlük çalışmasını başlatan İ.A. Güldenstadt 1768-1775 yılları arasında Kafkasya'da yaptığı geziler esnasında bölgedeki etnik yapı ve kültürel öğelerle ilgili bilgi toplamıştır. Güldenstadt'ın 1781 yılında ölümüyle projeyi Simon Pallas devralmış ve 1791 yılında bitirip yayınlamıştır. Kürtçülüğün babası sayılan İtalyan Garzoni'den evvel Çarlık Rusya'nın kürdoloji çalışmalarına başladığını görmekteyiz. Rus şarkiyatçıları, Kürtlerin gerek Ruslara komşu olması gerekse bir kısmının Rusya'da yaşadığını göz önünde tutarak Kürt araştırmalarına gereken önemi vermeyi zorunlu görmüş ve böylece doğu bilimleri çalışmalarına kürdoloji adıyla yeni bir dal ilave edilmiştir. Kürtlerin sosyo-kültürel yapısını daha iyi anlamak adına ilk resmi girişim 1860'da St. Petersburg'da kurulan "Kürdoloji Enstitüsü" ile olmuştur. Bu enstitü ile Kürtlerle ilgili dünyada ilk araştırma kurumu Rusya tarafından resmi olarak açılmıştır.⁹

Ruslar, Kürt araştırmalarında ve yayınlarında değişik yollar izlemişlerdir. Batı ve Orta Avrupa ülkeleri bu alandaki çalışmalarını çeşitli kurumlar arasında bölüştürürken, Ruslar bu işi başından beri tek elden Bilimler Akademisiyle yürütmüşlerdir.¹⁰ 19. yüzyıldan itibaren Bilimler Akademisi ile başlayan kürdoloji çalışmaları, Çarlık'ın emriyle Rus konsolosların ve subayların da sahada inceleme yapmasıyla genişlemiştir. Bu görevliler kendi sahalarındaki Kürt halka eğilim göstermişler ve yaptıkları çalışmalarla uzun soluklu Kürtçüler ortaya çıkarmışlardır. Bu çalışmaların amacı, bölgenin siyasi durumunu ve Rusya'nın Kürtler üzerindeki etkisini belirlemektir. Diğer bir deyişle Rusya'nın Osmanlı ve İran ile herhangi bir savaşa girmesi durumunda bölgede yaşayan Kürtlerin tavrının ne olacağını ve eğer Rusya aleyhine bir tavırları varsa bunları lehine çevirmek için neler yapılabileceğini öğrenmek istemişlerdir.

Ruslar, Bilimler Akademisi için bilgi toplamayı resmi kanallarla bölgede bulunan görevlilerle gerçekleştirdiğini söylemiştik. Bu nedenle Kürtler hakkında Rusların yaptığı yayınlara baktığımızda, çoğunlukla bölgede askeri ve diplomatik görevde bulunan görevlilerin çıkartmış olduğu yayınları görmekteyiz. Kürtlerle ilgili araştırmalar yapan resmi görevlilerin arasında öne çıkan isimlerden ilki 1836-1869 yılları arasında Çarlık Rusya'nın Erzurum ve İzmir konsolosu olarak görev yapmış olan Aleksandr Auguste Jaba'dır.¹¹

Jaba'nın, Çarlık Rusya'nın Kürt çalışmalarına en büyük hizmeti, Anadolu'dan 54 adet nadir el yazmasını alıp, Bilimler Akademisi'ne götürmüş olmasıdır. Buna daha son-

Kültür, Medeniyet, Rusya), Moskova: Shchit Yayınları, 2003.

7 Rohat Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmişi (1787-1987)*, Ankara: Deng Yayınları, 1991, s.96.

8 Bazil Nikitin, *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, İstanbul: Özgürlük Yolu Yayınları 1976, s.202.

9 Halfin, 19. *Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler*, Ankara: Komal Yayınevi, 1976, s.14-15.

10 Bilal Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2010, s.22.

11 Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923*, s.70.

ra 30 elyazması daha eklenmiş ve St. Petersburg'da Kürt el yazmaları koleksiyonu oluşturulmuştur.¹² Koleksiyondaki bu eserler Kürtlerin folkloru, edebiyatı, dili ve etnografyası ile ilgilidir. Rus kürdologları günümüzde bile bu eserlerden faydalanarak yayın yapmaktadır. Ayrıca Jaba'nın yazdığı "Kürt Halk Türküleri"¹³ adlı eseriyle yazılı Kürt etnik müziğinin temeli atılmıştır.

Jaba, Kürtçe büyük sözlükler de hazırlamıştır. Bunlar, Kürtçe-Fransızca, Fransızca-Kürtçe ve Kürtçe-Rusça'dır. Bunlarında arasından 1879 yılında St. Peterburg'ta hazırladığı Kürtçe-Fransızca sözlük Bilimler Akademisi tarafından yayımlanmıştır.¹⁴ Ayrıca Fransızca-Kürtçe konuşma kitabı hazırlamıştır. Jaba'nın Çarlık Rusya'ya getirdiği el yazmalarının içerisinde özellikle Kürtçenin Kurmançi lehçesi ile ilgili gramer ve sözlük denemeleri görülmektedir. Eli Tırmıkî'nin *Kurmancı Sarf-ü Usul-ü Talimiye'si*, Molla Mahmud Bayazidi'nin Kürtçenin zaman içerisinde değişimine dair kitabı ve Molla Mustafa'nın Kürt fiillerinin çekimine dair eserleri de yine koleksiyonda mevcuttur.¹⁵

19. yüzyılda Çarlık Rusya, güçlü bir aktör olarak bölgeye müdahale etmiştir. Ruslar siyasi hesaplarını Ermeni ve Kürtler üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır. Yaptıkları araştırmalarla Kürt halkını tanıyan Ruslar, Kürtler üzerinde etkisini arttırarak, Kürt aşiretlerini kontrol eder hale gelmiş ve Kürtleri Osmanlı'ya ve İran'a karşı kullanmaya başlamışlardır. Özellikle Kürtler üzerinde yoğun olarak bilimsel araştırma yapmış, Kürtleri yakından tanımış, zayıf yönlerini bulmuş ve onları kendi çıkarları için kullanmıştır. Ruslar, Kafkasya'ya girdikten sonra Kafkasya, Anadolu ve İran'da yaşayan Kürt aşiretlerle daha yakından ilgilenmiştir.¹⁶

Ruslar, İran'da 1826'da işgal ettikleri bölgedeki Erdebil Kütüphanesi'ni Petersburg'a taşımış, İran ve Kürtlere ait kaynakları elde etmiş ve böylece ülkedeki kürdoloji çalışmaları hızlanmıştır. Bilimler Akademisi üyesi Veliaminov-Zernov¹⁷ Erdebil'den getirilen kütüphanede bulunan Şerefhan Bitlisi'nin Farsça Şerefname'sinin orijinal metni üzerine çalışmış, daha sonra yine Bilimler Akademisi üyesi F. Charmoy bu yapıtı Fransızca'ya çevirip 1868-1875 yıllarında 4 cilt halinde yayımlamıştır.¹⁸ 1880'de Justi, Kürtçe Grameri yayınlamıştır. 1887'de Prym ve Socin, 1890'da Socin Kürtçe Derlemeler adlı bir kitap yayımlamıştır.¹⁹

Kürdoloji alanında Kürt esirler ile ilgili çalışmalar da yapılmıştır. K. Mikeşin esir Kürtler hakkında makale yazan araştırmacılardan biridir. 1855 yılında *Severnaya*

12 Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923*, s.23.

13 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmiş*, s.85.

14 Michael Kemper ve Stephan Conermann (der.), *The Heritage of Soviet Oriental Studies*, London: Routledge 2011, s.82.

15 Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923*, s.71.

16 Bekir Biçer, *Kürtler*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2014, s.225-226.

17 Vladimir Veliaminov-Zernov (1830-1904)-meşhur Rus şarkiyatçı. Doğu halklarının tarihi, dili, kültürü ile ilgili birçok çalışması vardır. Hakkında detaylı bilgi için bkz. *Большая советская энциклопедия* (Bolşaya Sovetskaya Antsiklopediya, Büyük Sovyet Ansiklopedisi), Moskova: Sovetskaya antsiklopediya, 1969-1978; Firdaus Kalimullina, B.B. Вельяминов-Зернов как историк Касимовского ханства (V.V. Veliaminov-Zernov kak istorik Kasimovskogo hanstva, Kasım Hanlığı tarihçisi olarak V. V. Veliaminov-Zernov), Kazan Devlet Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kazan 2003.

18 Nikitin, *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, s.202-203.

19 İslam Ansiklopedisi, Vladimir Minorskiy, İstanbul, "Kürtler" maddesi.

Pçela adlı dergide makalesi yayınlanınca, Ruslar esir Kürtlerin yanına daha fazla araştırmacı göndermişlerdir. Konu ile ilgili çalışan 5 akademisyenin Bilimler Akademisi'ne yolladıkları mektupta kürdolojinin geliştirilmesinin öneminden bahsedilmektedir. Bu el yazma eserler halen St. Petersburg'da Bilimler Akademisi arşivindedir.²⁰ Ayrıca Kırım savaşı sırasında alınan esirlerden, Kürtlerin dil ve kültürü hakkında derlemeler yapılmıştır. Esirlerle ilgili derleme çalışmalarına örnek olarak Peter Lerch'in hazırlamış olduğu rapor gösterilebilir. Bu çalışma Bilimler Akademisi'nde yayınlanmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya'nın İran ve Osmanlı ile diplomatik ilişkileri canlanmaya başlar. Bu faaliyetlere örnek olarak İran-Rusya arasında ticari ilişkilerin artması gösterilebilir. Kırım Savaşı'ndan, özellikle 1877-1878 Savaşı'ndan sonra Rusya'nın, Osmanlı'nın doğu vilayetlerindeki konsolosluk ağı ciddi bir biçimde genişler. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Anadolu'da 30 diplomatik merkeze kadar ulaşılmıştır. Böylece Rusya, özellikle Doğu Anadolu'nun dâhili yaşamı hakkında artık tam ve her yönüyle kapsayıcı bilgilere sahiptir. Genellikle diplomatlar aracılığıyla sağlanan bölge istihbaratları sayesinde bu dönemde Rusya'nın Kürtler hakkında bilgileri derinleşmiş ve daha sık ve ayrıntılı raporlar ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın eşliğinde Kürtler, Ruslar için özel bir inceleme alanı olup, Kürt kültürü, dili ve edebiyatı ile ilgili materyallerin bolluğu da bu sebeptendir.²¹

Rusya'da kürdoloji alanında çalışmalar yapan bir diğer önemli bilim adamı İ.N. Berezin'dir. Kazan Üniversitesi'nde çalışan ve çalışmalarını İran Filolojisi üzerine yoğunlaştıran İ.N. Berezin, 1842-1845 yılları arasında Doğu ülkelerinde incelemeler yapmıştır. Bu amaçla İran'a gitmiş ve orada Kürtçe ve ağızları üzerine araştırmalarda bulunmuştur.²²

Rus askeri komutasının Kürtlere ilgisi Osmanlı'nın Hamidiye Alaylarını örgütlemeyi başarmasından sonra daha da artmıştır. Çünkü bu askeri alaylar Kafkas sınırında Rusya açısından ciddi bir tehdit oluşturabilirdi. İleride yaşanabilecek Rus-Osmanlı savaşlarında Kürtlerin katılımı ve tavrı gerek diplomatik görevlilerinin gerekse asker komutasının önemle üzerinde durduğu bir sorundur. Bu soruna bir çözüm bulabilmek adına yapılan incelemeler Kürt hareketindeki Rus yanlısı yönelimin gelişimine yardım ediyordu. Rus Kafkasya Genel Valiliği arşivinde yer alan Kürtlerle ilgili bu araştırma belgeleri daha 19. yüzyılın ortalarında Adolf Petroviç Berje'nin editörlüğünde "Kafkas Arkeografi Komisyonunun Derlediği Belgeler" adı altında on iki cilt olarak yayımlanmıştır.²³ Bu eserde Kürtlerin bölgedeki konumları ve özellikle Rus-Türk savaşlarındaki rolleri hakkında çok sayıda doküman yer almaktadır.²⁴

20 Celile Celil, *Kürt Halk Tarihinden 13 İlginç Yaprak*, İstanbul: Evrensel Basım Yayınları 2007, s.19-20.

21 P. İ. Averyanov, *Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)*, çev. İbrahim Kale, İstanbul: Avesta yayınları, 2010, s.10.

22 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmişi*, s.97.

23 Bu eser Rusça "Акты Кавказской Археографической Комиссии" (Aktı Kavkazskoy Arheografiçeskoy Komissii) adı altında XII cilt halinde 1866-1904 arası Tiflis'te Kafkas Genel Valiliği matbaasında basılmıştır.

24 Averyanov, *Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler*, s.12.

Kürdoloji sahasında çalışan diğer bir bilim adamı, Rus doğu bilimcisi, A. Chodsko, Fransa'da görevli olduğu sırada, Kürtçenin güney lehçesi diye adlandırılan Sorani Lehçesi üzerine ilk çalışmalardan birini yapmış ve Paris'te yayımlamıştır.²⁵

Ermeni aydınlanmasının öncüsü, edebiyatçı ve kürdolog olarak tanınan Xaçatur Abovyan, "Kafkaz" adlı bir dergide Kürtler hakkında seri olarak yazılar yazmıştır. Abovyan, özellikle Kürtler içerisindeki Ezidiler'e de değinmiştir. Uzun bir dönem Kürtlerin yanında yaşayarak Kürtçeyi öğrenen Rus doğu bilimci Prof. Dr. Salomon Egiazarov ise 1891 yılında "Erivan Kazasındaki Kürtlerin Kısa Etnografik Denemesi" adlı bilimsel çalışmasını Tiflis'te yayımlamıştır.²⁶ Rus doğu bilimcisi V. Ditel, bölgede 1842-1845 yılları arasında üç yıl boyunca yaptığı incelemeler sonucunda Kürtlerin yaşamı, tarihi ve dillerine ilişkin çeşitli tespitlerde bulunmuştur.²⁷

Ünlü Rus Dil Bilimcisi N. Marr dil bilimi üzerine beş yüzden fazla çalışma yayımlamıştır. Marr, 1894-1896 yılları arasında Kars'ta Ani Harabeleri üzerinde yapılan bir arkeolojik çalışma sırasında Kürtlerle temasa geçmiştir. Marr, 1910 yılında yazdığı "Yine Çelebi Sözcüğü Üzerine – Ön Asya'da Kürt Milliyetçiliğinin Kültürel Varlığı Sorunu" başlıklı yazısı²⁸, doğu bilimciler arasında büyük bir etki yaratmıştır. Bu yayınıyla Marr, Kürtlerin etnik kökenine ilişkin çalışmalara büyük bir katkıda bulunmuştur. Yazısından sonra doğu bilimciler arasında Kürtlerin kökenine ilişkin tartışmalar başlamış ve araştırmacılar Kürtlerin dil ve edebiyatı dışında etnik kökeni hakkında incelemelere yönelmiştir.

Sovyetler döneminde de ismine rastlayacağımız doğu bilimci İosif Orbeli, 1911-1912 yılları arasında Van yöresindeki Muksi (Mutki) yerleşim merkezinde çeşitli etnografik ve folklorik incelemelerde bulunmuştur. Orbeli'nin bu yöredeki Kürtler üzerine derlediği malzeme ve materyaller ölümünden sonra "Muksi'de Folklor ve Yaşam" adıyla yayınlanmıştır.²⁹

19. yüzyılda Rusya'nın Kürt incelemelerindeki büyük payı, diğer ülkelerdeki araştırmacılar tarafından da kabul edilmiştir. Öyle ki, Justi, Prym ve Socin gibi Alman bilim adamları ve Avusturyalı bilgin Nakas, Kürtlerle ilgili yaptıkları çalışmalarını basılmak üzere Rus Bilimler Akademisi'ne göndermişlerdir. Bu nedenle o dönemde Kürtlerin üzerine yazılan belli başlı eserler St. Petersburg'da yayımlanmıştır.³⁰ Araştırmacıların eserlerinin tek merkezden basılmasıyla St. Petersburg dönemin kürdoloji çalışmalarının merkezi haline dönüştürmüştür. Başka ülkelerdeki doğu bilimci-

25 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmişi*, s.18.

26 Solomon Egiazarov, "Erivan Kazasındaki Kürtlerin Kısa Etnografik Denemesi", Записки Кавказского отдела Императорского Русского Географического Общества (Zapiski Kavakzskogo otdela İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşçestva, Rusya İmparatorluğu Coğrafya Topluluğu Kafkasya Bölümü Belgeleri), C. XIII, Tiflis: Kafkas Sivil Yöneticilik matbaası, 1891, s.1-125.

27 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmişi*, s.99-100.

28 Nicholas Marr, "Yine Çelebi Sözcüğü Üzerine – Ön Asya'da Kürt Milliyetçiliğinin Kültürel Varlığı Sorunu", Записки Восточного Отдела Императорского Русского Археологического Общества (Zapiski Vostoçnogo Otdela İmperatorskogo Russkogo Arheologiçeskogo Obşçestva, İmparatorluk Rus Arkeoloji Topluluğu Doğu Masası Yazıları), C. XX, Sankt-Peterburg: İmparatorluk İlimler Akademisi matbaası 1893, s.99-150.

29 İosif Orbeli, *Folklor i bit Moksa* (Фольклор и быт Мокса, *Moksi'de Folklor ve Yaşam*), Moskova: Nauka, 1982, s.141.

30 Nikitin, *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, s.204.

lerinin Kürtler hakkında çalışmalarının Rusya'da yayınlanmasında, büyük Rus doğu bilimcisi K.G. Zaleman'ın büyük çabaları olmuştur.³¹

Kürtlerle ilgili bilgi içeren, Rusya'nın Türkiye ve İran ile savaşlarına katılan çeşitli askeri rütbedeki kişilerin anıları ve incelemelerinden oluşan literatür de az değildi. Kışmışev, S.O. Kolenkovskiy, M. Lihutin, A.M. Kolyubakin, Lyubimskiy, V.T. Mayevskiy, N.N. Muravyov, F.F. Gryaznov'un eserleri bu literatüre örnek olarak gösterilebilir. Kürtlerin 19. yüzyıl sonundaki durumunu nitelemeye yönelik ilk girişim Kafkas askeri dairesi Kurmay Albayı Kartsev tarafından yapılmıştır. Kartsev'in Kürtler Hakkında Notlar adlı küçük kitabı 1896'da Tiflis'te yayımlandı. Bu kitapta bulunan Kürt aşiretlerinin bölgelerindeki yayılım ve dağılım haritası ilgi çekmektedir.³² Bu etkili kitabı, Rus Generali Antranik'in Ermenice yazdığı "Dersim" ve General Mayevski'nin "Van ve Bitlis Vilayetlerindeki İstatistikler" adlı raporu izlemektedir. Ayrıca Petersburg'da Kürt isyanları hakkında geniş malumatların yer aldığı belgeler de bulunmaktadır.

Yapılan çalışmalar ne kadar değerli olsa da Rusya'ya göre yeterli değildi. Bu sebeple Kafkas Askeri Dairesi Kurmay Başkanı N.N. Belyavskiy, Yüzbaşı P.I. Averyanov'a görev vererek Rusya'nın 19. yüzyıl boyunca Kürtler ile ilişkisini yazmasını istemiştir. Averyanov'un araştırma ve incelemesinde üzerine yoğunlaştığı dört nokta vardır:

1. Rusya'nın Türkiye ve İran ile XIX. Yüzyılda olan tüm savaşlarında Kürtlerin katılımını incelemek,
2. Rusların Kürtler ile ilişkilerinin karakterini ve tarafların geçmiş savaşlar sırasındaki hareketlerini belirlemek,
3. Rusya, Türkiye ve İran'daki Kürtlerin çağdaş siyasal durumlarını belirtmek,
4. Kürtlerin Rusya'nın Türkiye ve İran ile gelecekteki savaşlarındaki tavrını açığa çıkarmak.

P.İ. Averyanov sekiz bölümden oluşan, Rusya'nın komşularıyla savaşları ve iki büyük Kürt ayaklanması hakkında bilgi içeren kitabını 1900 yılında yayımladı. Kitabın eklerinde bulunan 33 belge, kitabın bu sahadaki çalışmalar açısından birincil kaynak olmasını sağlamıştır.³³

İkinci meşrutiyetin ilanıyla birlikte Osmanlı topraklarında birçok siyasi ve kültürel cemiyet kurulmaya başlanmıştır. Bunlar arasında Kürtlerin kurduğu ve çeşitli yollarla Kürt halkına hizmet etmeyi amaçlayan cemiyetler de vardır. Bu nedenle bu yıllar, Kürtlerin daha çok siyasallaşmaya ve örgütlü çalışmalara başladığı bir dönem olmuştur.³⁴ Bu örgütlerin bir kısmı Ruslar tarafında da desteklenmiştir.

İran'ın Hoy şehri, 1911 yılında İran-Osmanlı-Rusya arasında çok önemli bir kavşak durumundaydı. Bu öneme binaen Ruslar, Hoy'da konsolosluk açmış ve Çirkov'u

31 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmişi*, s.204.

32 Averyanov, *Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler*, s.13.

33 Averyanov, *Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler*, s.14.

34 Erol Kurubaş, *Başlangıcından 1960'a Değın Kürt Sorunun Uluslararası Boyutu*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997, s.28.

buraya konsolos olarak atamışlardır. Bu konsoloslüğün görevi Kürtleri, Rus safına çekmekti. Çirkov, Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı raporda uzun uzadıya Kürtlerin, tarihi, örf, adet ve geleneklerinden bahsetmiş ve Kürdologların, Kürtlerin içerisine karışmaları gerektiğini ve bunun için de Mahabad şehri ve çevresinin uygun olduğunu belirtmiştir. Kendisi İran-Osmanlı sınır belirleme işlemleri sırasında yaptığı gezilerde Kürtler ile ilgili tuttuğu notlarını kitaplaştırarak yayımlamıştır.³⁵ Çirkov çok kısa sürede Kürt aşiret liderleriyle yakın ilişkiler geliştirmiştir. Özellikle İran Kürtleri arasında en etkin isim olan Şikak aşireti lideri İsmail Simko ile dostluk kurmuştur. Rusya'da bir süre Osmanlı görevlisi olarak çalışan Abdürrezzak Bedirhan görevinden ayrılıp Hoy'a yerleşmiş ve Rusya hesabına siyasi çalışmalar yapmaya başlamasıyla bölgede Rus-Kürt ilişkisi iyice pekişmiştir³⁶.

Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, İran toprakları içerisinde Abdürrezzak Bedirhan eğitim faaliyetleri başlatmıştır. Bu faaliyetlere en büyük desteği Simko Ağa ve Çirkov verdi. 1912 sonu 1913 başlarında Hoy'da "Gehandını" adında bir eğitim örgütü kuruldu. Örgüte zengin pek çok Kürt lideri ilgi gösterdi. Gehandını örgütünün, Hoy'da okulla ilgili çeşitli görevleri yerine getirmek, Kürtçe gazete ve dergi çıkarmak, Kürtçe alfabeyi düzenlemek ve Rusya'ya seyahatler organize etmek gibi işlevleri vardı. Çirkov Petersburg raporunda, Gehandını'nın maddi ve manevi olarak desteklenmesi gerektiğini, Kürt halkının Rus kültürüne manevi yakınlığını ve Rusça harflerden Kürtçe alfabe oluşturacaklarını ifade etmiştir. Abdürrezzak ise Rus alfabesini öğrenen Kürt çocuklarının Rusçayı daha iyi öğrenerek Rus kültürüyle daha rahat tanışacakları görüşündeydi.³⁷ Abdürrezzak Bedirhan, ünlü Rus şarkiyatçısı N.Y. Marr ve İ.A. Orbeli ile bir araya gelerek Ruslarla Kürtlerin kültür-bilim ilişkilerini genişletmek için atacakları pratik adımlar hakkında tartışmalar yapıyorlardı. Abdürrezzak, Rus kürdolojisinin ulaşacağı başarıya önem vererek Petersburg İmparatorluk Üniversitesi'nde Kürt dili ve edebiyatı için bir bölüm kurulması için ricada bulunmuştur.³⁸

Abdürrezzak, Gehandını'nın dil, edebiyat ve diğer konularda ders kitaplarının hazırlanması için Rus kürdologlarını, Hoy'a getirerek Kürtçe dilbilgisi ve Kürtçe sözlük hazırlanmasını istemiştir. Ayrıca bilinmeyen Kürt şairlerinin eserlerini Rusça'ya çevirtmek için İ.A. Orbeli'yi Kürdistan'a davet etmiştir. Orbeli'nin hazırladığı alfabe, daha sonra 1919-1920'de Bitlis Kürtlerinden Halil Hayali ve Mehmet Emin tarafından Latin harfleriyle hazırlanan Kürtçe alfabe projesinin temelini oluşturmuştur.³⁹

Gehandını'nın ilkokulu (ve dispanseri) 22 Ekim 1913 yılında Rus bölge komutanı General Veselovskiy, Hoy Garnizonu bölüm komutanları, Çirkov ve Kürt liderleriyle açıldı. Simko Ağa ise açılış konuşmasında Kürtlerden, Rusların yardım ve desteği ile Kürtlerin ilkokuluna kavuştuğu için Tanrı'ya şükretmelerini istemiş ve Rus Çarına şükranlarını ifade etmiştir. Okulun eğitim programında Tarih, matematik, coğrafya dersleri ve Rus devlet düzeni ilkeleri gibi konular yer almaktaydı. Meslek eğitimi için araç gereçler Rusya'dan getirtilmiştir. Bu eğitim tesisi bir de Rus ebe ve hemşireleri-

35 Celil, *Kürt Halk Tarihinden 13 İlginç Yaprak*, s.48-49.

36 Celil, *Kürt Halk Tarihinden 13 İlginç Yaprak*, s.69.

37 Celile Celil, *Kürt Aydınlanması*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2013, s.118-121.

38 Celil, *Kürt Aydınlanması*, s.121.

39 Celil, *Kürt Aydınlanması*, s.121.

nin yönettiği bir dispansere sahipti. Gerekğinde okul, Rus askeri doktorlarından yardım talep edebilecekti. Okulun başarısını gören Rus Dışişleri, Kafkas Kürtleri için Çiyarikale, Bıradost ve Maku'da yeni okullar açma önerisinde bulunmuş ve öğretmenler yetiştirme ön plana alınmıştır.⁴⁰

Kısa bir süre sonra Gehandını yönetiminde bulunan Abdürrezzak ve Simko arasında anlaşmazlık çıktı. Abdürrezzak, Gehandını ve finansal kaynaklarını o dönem güçsüz düşen Osmanlı içerisinde bir Kürt ayaklanması çıkarmada kullanmak istemiş, Simko ise başarılı olunamayacağını düşündüğünden bu ayaklanmaya karşı çıkmıştır. Yönetimdeki bu anlaşmazlıklar nedeniyle Gehandını, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında dağılmıştır.⁴¹

Rus akademisyen Gordlevski, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus aydınlarına bir çağrı yapmıştır. Bu çağrıda, Kürtlerin ekonomisine yardımcı olmaları, isterlerse Rusya'da kalabilmeleri için olanaklar hazırlanacağını, Rus kültürünün, Türk kültüründen daha üstün olduğunu göstererek Kürtler vasıtasıyla Ortadoğu'da Rus kültürünün yayılım hızını arttırmak için Kürtlerin önünü açmaları gerektiği gibi fikirler yer alıyordu.⁴²

Rusların, Kürtler hakkında erken bir dönemde yaptığı bu araştırmalar akademik açıdan kıymetlidir. Ancak bu çalışmalarda dikkat çekici bir nokta vardır: Rusların Kürt kimliğini meşrulaştırmak için Kürtlerin karşısına ortak bir düşman çıkarmaları ve onları bu düşman hedefe yöneltecek bir yol haritası çizmeleridir. Doğal olarak bu düşman aynı coğrafyada yaşadıkları Türklerdir. Rusların bu çalışmalarının etkisini dönemin Van Konsolosunun İstanbul Büyükelçisi'ne gönderdiği gizli raporda görebiliriz. Bu raporda konsolos planlarının başarısını şu şekilde belirtmektedir.

Başarılı Rus siyaseti sayesinde sadece Ermeniler değil, Kürtler de iki yıl öncesi-ne kadar Osmanlı hükümetine güven duymaktayken, şimdi Türk hükümetine karşı düşman bir tavır içerisinde.⁴³

Kürt liderleri 17 Haziran 1917'de Kirmanşah'ta bir kongre tertiplemişlerdir. Bu kongreye iki binin üzerinde Kürt, Rus ordusunun Batı İran kumandanı Baratov'un temsilcisi, Rus ve İngiliz siyasi temsilcileri katılmışlardır. Bu kongre üç gün sürmüş ve genel anlamda Kürt-Rus dostluğu hakkındadır. Kongrede vatana bağlılık ve Kürtlerle Rusya'nın dostluğu üzerine konuşmalar yapılmış, bir Kürt-Rus dostluk cemiyeti kurularak şenlikler düzenlenmiştir. Aynı yılın Eylül ayında 27 Kürt aşiret lideri ve Baratov'un katılımıyla düzenlenen ayrı bir kongredeyse Kürtlerin Rusya ile dost kalmalarını öngören resmi bir belge imzalanmıştır.⁴⁴

Çarlık Rusya araştırmalar yapmakla, eserler yayımlamakla kalmayıp, zaman zaman bazı Kürt aşiret liderleriyle de bizzat görüşme yapmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde,

40 Celil, *Kürt Aydınlanması*, s.124-126.

41 Celil, *Kürt Aydınlanması*, s.127-128.

42 Celil, *Kürt Halk Tarihinden 13 İlginç Yaprak*, s.49.

43 Manoug J. Somakian, *Empires in Conflict: Armenia and The Great Powers: 1895-1920*, New York: Tauris Academic Studies 1995, s.51.

44 Selami Saygın, *Yeni Şark Meselesi*, Ankara: Ülke yayınları 2003, s.190-191.

Rusların Kürt aşiretleri ile irtibata geçme istekleri bazı aşiret reislerinin ilgisini çekmiştir. Şikak aşireti lideri Cafer Ağa, Abdürrezzak Bedirhan ve Şeyh Ubeydullah'ın torunu Seyyid Taha da bu aşiret reisleri arasındadır. Bunlar 1898 yılında Rus Çarı II. Nikola'nın çağrısıyla Rusya'ya gitmişler ve orada iyi karşılanmışlardır. Sonra da çeşitli hediyelerle ve özelemlerini tahrik eden, hayallerini alevlendiren cesaret verici mektuplarla geri dönmüşlerdir.⁴⁵ Bu olay aslında Rusların Doğu Anadolu'daki planlarını gerçekleştirmek adına bazı Kürt aşiret reislerinin nasıl dikkatlerini, bağlılıklarını kendi üzerlerine çektiklerinin kanıtıdır. Bu görüşmelerden maksat, Rusların bölgedeki etkinliğinin artırılıp, etnik ve sosyal dokuyu daha iyi tanımlayabilmektir.

Çarlık Rusya'da, Kürtlerin dil, edebiyat, tarih, kültür gibi öğelerinin bu şekilde sergilenmesi, akademisyen ve askeri ünvanlı kişilerin gösterdikleri çaba bir yana, Rusya'nın bölgesel politikalarının açık bir yansımasıdır. Rusya, İran ve Osmanlı'yı parçalamayı, sınırlarının sıcak denizlere dayanmasını ve III. Roma düşüncesiyle Hristiyan azınlıkları kurtarmayı tasarlıyordu. Kürtler hakkında yapılan bu çalışmaların hepsi Çarlık Rusya'nın bu politikalarını gerçekleştirmek amacıyla başlattığı girişimlerden ibarettir.⁴⁶

Sovyet Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları

Sovyet Rusya, Çarlık döneminden kalan Kürt dili üzerine uyguladığı politikalara devam etmiş, Kürt dili için Latin harfleriyle yazılmış bir alfabe tertip ederek, Kürt millî edebiyatının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Sovyetler, bu çalışmalarla Kürtlerin milliyetçi özellik kazanmasını sağlayarak İran, Türkiye, Irak ve Suriye'deki Kürtleri, bağlı bulundukları devletlerden ayırmaya çalışmıştır.

Sovyet şarkiyatçılarının niyeti, Kürt bölgelerindeki durumun incelenmesine ve bütün Kürt problemine Marksist açıdan yaklaşmak olmuştur. Burada elbette belirli başarılar sağlanmıştır. Bununla birlikte, genelde olduğu gibi Sovyet araştırmacıların isteği, bilimsel objektiflik sınırlarında her zaman yer almayan Kürt sorununu aktive etmek olmuştur.⁴⁷

Sovyet kürdolojisinin ilgi alanı genellikle tüm Kürt bölgeleri olmuştur. Örneğin; SSCB'nin kürdoloji bölümlerinde Türkiye, İran, Irak ve Suriye Kürt bölgeleri için uzmanlar hep bulunmuştur. Fakat uzmanlık alanı Sovyet Kürtleri olan araştırmacılar dış Kürtlerin durumu ile ilgilenen uzmanlara göre çok azdır. Olan araştırmacılar ise, Kürtleri sadece tarihsel ve kültürel alanda incelemişlerdir.⁴⁸

SSCB içerisinde Kürt bölgelerinin sovyetleştirilmesi, Sovyet otoritesi ve Komünist Partisi'nin izlediği ulusal Leninist politikalar sonucunda Kürtlerin bir edebiyat sorunu gündeme gelmişti. Transkafkasya Kürtlerinin, Ermenistan, Gürcistan, Acaristan, Nahcivan, Türkmenistan topraklarında bölünmüş olması ve yerel ağızların farklılık

45 William Aegleton, *Mehabad Kürt Cumhuriyeti 1946*, çev. M. E. Bozarslan, İstanbul: Koral yayınları 1976, s.31.

46 Philip G. Kreyenbroek ve Stefan Sperl, *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Cep Kitapları, 1994, s.203.

47 Mixail S. Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt sorunu (1917-1923)*, Ankara: Öz-Ge Yayınları, 1989, s.13.

48 Hejare Şamil, *Sovyet Kürtleri Hakkında Tarihi ve Güncel Bir İnceleme: Diaspora Kürtleri*, İstanbul: Peri Yayınları, 2005, s.9.

göstermesi nedeniyle birlik oluşturma çabasına girildi. 1928'den itibaren Ermenistan'da yoktan bir Kürt edebiyatı oluşturulmuştur. Daha sonraları ise, Kürtlerin yaşadığı yerlerde kitaplar çıkarılarak, tüm Kürtlerin yazılı edebiyata kavuşmaları sağlandı.⁴⁹ SSCB döneminde Kürtler üzerine çalışmalar daha çok cumhuriyetlerde ve özellikle Ermenistan'da yoğunlaştı.

1920-1930'lu yıllarda, Kürtçülük politikası güden Sovyet Ermenistan Cumhuriyeti'nin, Rusya'nın Kürt politikasında önemli bir yeri vardır. Moskova, Kürtçülük işini Ermenilere havale ederek, kendisini arka plana çekmiş görünmektedir. Ermeniler ise hem Ermenistan'da hem de Ermenistan'ın dışında Kürtçülük için çalışıyorlardı. Lübnan ve Suriye'deki Ermeniler, Kürtçülerle iş birliği içerisinde hareket ediyorlardı. Ermeni Taşnak örgütü ile Kürtçü Hoybun örgütü arasında iş birliği anlaşması yapılmıştı. Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetindeki Ermeniler de boş durmayarak Erivan Radyosu'nu açarak Türkiye'deki Kürtlere yönelik yayın yapıyorlardı. Ermenistan'daki Kürtlerin durumu, Türkiye Kürtlerine örnek gösterilmekteydi.⁵⁰

Kürtler Sovyetlerin içerisinde sürgün gibi acılar çekmiş olsalar dahi 70 yıllık süreçte Sovyetlerin Kürtlere yaptığı kültürel katkı tartışılmazdı. SSCB'de kürdoloji bölümleri açılmış, radyolar yayına başlamış okullar açılmış, kitaplar, gazeteler basılmıştır. Kürtçe ilk modern roman Sovyetlerde yazılmıştır.⁵¹

Ruslar, Çarlık döneminde içerisindeki diğer milletlerin eğitimini önem vermemişken, Sovyetler bu konuya dikkatle eğilmiştir. Okuma yazması olmayan kitlelere Kürtçeyi öğretmek için geniş okuma-yazma seferberlikleri başlatıldı. Bunun için dil bilgisi kitapları basıldı, okuma kitapları ve diğer eğitim malzemeleri hazırlandı. 1931 yılında Erivan Kafkas ötesi Teknik Pedagoji Okulu açıldı. Süreç içerisinde burada birçok öğretmen adayı yetiştirdi ve bu öğretmenler okullarını bitirerek Kürt köylerinde göreve başladılar.⁵²

Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin ilköğrenim okullarının 1. ve 2. Sınıflarında ana dilde eğitim görülmesi kararınca (23 Nisan 1921) Kürt çocukları Ermeni alfabesi ile Kürtçe basılan Şems adlı kitapla eğitime başlamıştır. Eğitimler 1929'a kadar bu kitap esasında yürütülmüştür. 1925'te ise Ermenistan ve Azerbaycan bölgelerinde 55 okul açılmıştır.⁵³

Ermenistan'daki Kürt Pedagoji Teknik Okulu 6 yılda 70 yeni öğretmen yetiştirmiştir. Bununla birlikte daha sonra Erivan'da Kürt kadın eğitimci yetiştirmek adına iki yıllık kurslar açılmıştır. Azerbaycan'da Kürtler için özel bir kurum oluşturulmayıp, Şuşa Pedagoji Yüksek Okulu'nda Kürtçe bir bölüm oluşturulmuştur. Gürcistan'da ise, Tiflis'te 1935 yılında Kafkas Araştırmaları Enstitüsü'nde kürdoloji bölümü açılmış olup, pedagoji faaliyetleri bu bölümde yapılmıştır.⁵⁴

49 Nikitin, *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, s.193.

50 Bilal Şimşir, *Kürtçülük II (1924-1999)*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2011, s.15-16.

51 Şamil, *Sovyet Kürtleri Hakkında Tarihi ve Güncel Bir İnceleme*, s.12.

52 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmiş*, s.111-112.

53 Hejare Şamil, *Serhed, Kafkasya ve Diasporada Yaşamın Adı: Knyaze İbrahim ve Kürtler*, İstanbul: Peri Yayınları, 2007, s.24.

54 İsmet Konak, *Kürtler ve Bolşevikler: Kürtlerin Sovyet Sistemine Entegrasyonu*, Almanya: Imperessum Yayınları, 2014, s.74-75.

Sovyet Rusya, Kafkas ötesi cumhuriyetlerde yetişkin kesimdeki eğitimsizliği gidermek için liktpunkt (eğitimsizliği tasfiye merkezi) adı verilen kurumlar kurulmuştu. Ermenistan Kürtleri arasında 1925 yılında 109 yetişkinin kayıtlı olduğu 7 eğitimsizliği tasfiye merkezi açılmıştır. Gürcistan'da da iki okul açılmıştır. Bu eğitim süreci özellikle Kürt köylerinde olmak üzere 1930'lu yıllara kadar devam etmiştir. Bu çalışmalar sonucunda 1935 yılı başlarında yapılan bir araştırmaya göre 5 bin Kürt okuma yazma öğrenmiştir.⁵⁵

Sovyet devlet basımevi 1929-1932 yılları arasında başta pedagoji okulunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere, matematik, fizik, doğa bilimleri ve coğrafya olmak üzere yirmi bir Kürtçe ders kitabı basmıştır.⁵⁶

Alfabenin değişmesinin ardından 1932-1933 öğretim yılının sonunda Ermenistan'da 71 öğretmenli 40 tane Kürt okulu bulunmaktaydı. Bu okullarda okuyan da 1936 öğrenci vardı.⁵⁷ 1934 yılındaysa Ermenistan'da okul sayısı 45'e, öğrenci sayısı 2365'e ulaşmıştır.⁵⁸ 1930'dan 1938 dönemine kadar Kürt halkı içerisinde eğitim hiç olmadığı kadar yaygınlaşmıştır.

Eğitim faaliyetleri artan Kürtler, Arap alfabesinden ayrılarak kendilerine alfabe oluşturmak istemişlerdir. Kürdolog Akop Kazaryan (Lazo) Kürt dili ve alfabesi konusunda çok çalışmıştır. Lazo, Ermeni grafiğine dayalı bir Kürt alfabesi ortaya çıkarmıştır. Lazo, bu alfabeğe göre Ekim 1921'de Şems adlı ilk Kürtçe ders kitabını çıkarmıştır. Fakat Kürtler, Ermeni alfabesini benimseyememiştir. Bu sorun 21 Nisan 1926 tarihinde Kürtler arasında yapılan bir kongrede tartışılmış ve 9 Temmuz 1926'da ise Kürt alfabesi için Bilimler Akademisi üyesi İ.A. Orbeli'nin, Kürtçe alfabenin Latin grafiğine göre yapması için görevlendirildiği duyurulmuştur. Sonuç olarak 1929 yılında Latin grafikli Kürtçe alfabe kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁹ Ayrıca Orbeli'nin çalışmaları sonucunda, Hugo Makas'ın Mardin yöresi Kurmançi lehçesi ile derlenen, Kürtçe Metinler adlı çalışması 1926 yılında yayımlanmıştır.⁶⁰

Sovyet Ermenistanı'nın merkezi olan Erivan'da 1930 yılında kurulan ve Rusça, Ermenice, Kürtçe eğitim veren Marksizm ve Leninizm Enstitüsü, Kürtçenin gelişiminde rol oynamıştır. Bu enstitü Kürt alfabesini Latin harfleri ile düzenleyerek, kitaplar bastırmıştır. Bu faaliyetler sayesinde bu okuldan münevver bir Kürt tabakası yetişmiştir. Burada okuyan öğrencilerden Ortadoğu'da propaganda yapacak kişiler seçilerek, ayrıca eğitilmiştir.⁶¹

SSCB'de Kürtçe yayınlanan Riya Teze (Yeni Yol) adında 25 Mart 1930 tarihinden itibaren gazete yayımlanmaya başlamıştır. Bu gazete Latin harflerle Kürtçe olarak ya-

55 Konak, *Kürtler ve Bolşevikler*, s.73-74

56 Şamil, *Serhed, Kafkasya ve Diasporada Yaşamın Adı*, s.25.

57 Herman Taels, *Eski Sovyetler Birliği'nde Kürtler (1927-1994)*, çev. Nadire Işık, İstanbul: Peri Yayınları, 2001, s.73.

58 Şamil, *Serhed, Kafkasya ve Diasporada Yaşamın Adı*, s.25.

59 Konak, *Kürtler ve Bolşevikler*, s.75-77.

60 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmişi*, s.107.

61 Tuğba Yıldırım, *Kürt Sorunu ve Devlet: Tedip ve Tenkil (1915-1947)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2011, s.122-123.

yın yapmaktaydı. Ancak Latin alfabesi kullanımından dolayı emperyalistlerin gazetesini kendi amaçları uğruna kullanabileceği düşüncesiyle 1937 yılında kapatılmıştır. Ancak 1955 yılında Kiril alfabesi ile yeniden yayıma başlamıştır. Ayrıca Azerbaycan'da Şura Kürdistan adıyla 1932 yılında Kürtlerle ilgili yayın yapan, dili Azerice olan bir gazete daha yayına başlamıştır. Bu gazeteyse 1962 yılına kadar yayımını sürdürmüştür.⁶² Riya Teze gazetesinin en önemli işlevlerinden biri de Kürtçe'deki ekonomik, politik, sosyal ve daha birçok alandaki terminoloji çalışmalarına katkıda bulunarak, Kürt yazı dilinin gelişmesinde aktif bir rol oynamıştır.⁶³ Riya Teze gazetesini 1935 yılında yaşanan Türkiye-Rusya ilişkilerinin gerilimi sebebiyle, dış Kürtlerin sorunlarıyla ilgili yayın yapması Sovyetler tarafından yasaklanmıştır.⁶⁴

1931 yılında Leningrad Üniversitesi'nde İranoloji alanında bir Kürt semineri yapılmıştır. Bu seminer ile Sovyetler dönemindeki Kürt çalışmaları gün yüzüne çıkmıştır. Bu seminerde daha çok Kürtlerin Sovyet sistemine entegrasyonundan bahsedilmiş ve ilgi toplamıştır.⁶⁵ Bu semineri icra eden grup, Sovyetlerin ilk Kürtçü düzenli ve çekirdek bilimsel çalışma grubudur. Rus tarihinde ilk defa Kürt olmayan araştırmacıların yanında kendisi Kürt olan bilim adamları da kürdoloji çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Bu grupta, A. Şemo, Q. Kurdo ve İ. Sukerman'ın Kürtçe üzerine ilk çalışmalarını yaptıkları bu çalışma da Kürtçe'de cins ve izafet konularına yer verdikleri görülmektedir.⁶⁶

Kürt dili üzerine yapılan bilimsel araştırmalar ilk yıllarda Kurmançi lehçesi üzerine yoğunlaştırıldı. Daha sonra kadroların yetişmesi ile Kürtçenin diğer lehçeleri de ele alınıp araştırılmaya başlandı. Lehçe ve ağızlardaki önemli ayrılıklar ve benzerlikler, Kürtçenin diğer dünya dilleri arasındaki yerini büyük çapta aydınlığa kavuşturdu. Kürt dili üzerine yapılan bu çalışmalar başta Leningrad, Erivan, Moskova ve Semerkant da devam etmekteydi. bu süreçte Sovyet kürdologları arasında Kürt kökenliler de artmıştır.⁶⁷

1932 yılından itibaren Sovyetlerde yaşayan Kürtlerin okuma-yazma oranı artınca, tarım ve hayvan yetiştirme ile ekonomik bir yükselme başlamıştır. Ayrıca Ermenistan ve Gürcistan fabrikalarında çalışan Kürt proletaryası ortaya çıkmış ve emekçilerden entelektüel bir sınıf oluşmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ise, Kürt edebiyatı üzerine daha da eğilmek isteyen Kürtler 1934'te Erivan'da bir kongre düzenlemişlerdir. 1934 yazında Erivan'da toplanan kongrenin temel çıkış noktası, Kürt edebiyatının ve Kürt edebi dilinin oluşturularak, bu oluşumun sınır ötesindeki Kürtlerle ilişkide açacağı sorunlardır. Kongreye katılan birçok kişi bu sorunların çözümünü, Sovyet Kürtlerinin siyasal ve kültürel gelişimi için bir sınav olarak görmekteydi. Sovyetler Birliği'nin buradaki amaçlarından birisi de siyasi olarak propaganda faaliyetlerini kesintisiz Sovyetlerde yaşayan tüm Kürtlere ulaştırmaktır. Sovyetlerce yapılması

62 Konak, *Kürtler ve Bolşevikler*, s.11-12.

63 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmişi*, s.112.

64 Şamil, *Serhed, Kafkasya ve Diasporada Yaşamın Adı*, s.30.

65 Konak, *Kürtler ve Bolşevikler*, s.15.

66 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmişi*, s.107.

67 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmişi*, s.112.

gereken, Kürt emekçi kitlelerine ulaşabilen ve onlar tarafından anlaşılabilen bir dil oluşturmaktı.⁶⁸

Erivan kongresinde, Sovyetlerin genelinde kullanılmak üzere Ermenistan Kürtlerinin lehçesi seçilmiştir. Bunun nedenleri, bu lehçenin Tiflis'te, Leninkan'da ve Allahverdi bakır madenlerinde yaşayan Kürt proletaryasının dili olması, bu lehçeyi konuşan Sovyet Kürt entelektüel grubun olması, Ermenistan Kürtlerinin klasik Kürt edebiyatının önemli modeli olan Ahmed Hani ekolüyle sıkı bağlarının olması, Ermenistan Kürtlerinin zengin folklor varlığı ve nispeten diğer Kürt lehçelerine göre daha fazla yazılı eserlerinin olmasıdır.⁶⁹

Sovyetlerde birçok kürdolog, kendilerini geliştirme imkânı bulmuş ve Kürtler hakkındaki çalışmalar Çarlık dönemine nispeten daha da artmıştır. Çarlık döneminde çoğunluğu askeri düzeyde olan yayınlar, Sovyetlerde bilimsel ve siyasi düzeye taşınmıştır.

Ünlü kürdolog İ.A. Orbeli Çarlık döneminde Van yöresinde geziler yaparak Kürtlerin folklorik ve etnografik özellikler konusunda incelemelerde bulunmuş ve tüm yaşamı boyunca kürdolojinin gelişimine, kurumsallaşmasına ve Sovyetlerde kabul görmesi için uğraş vermiştir. Bu çabası sadece Sovyetlerde sınırlı kalmayıp birçok ülkeye çalışmalarını yaymaya çalışmıştır.⁷⁰

Ünlü Sovyet etnografı ve tarihçisi G.F. Çursin, 1920'li yıllarda Kürtlere yönelik seyahatlerde bulunmuştur. Sovyet Kürtlerinin gelenekleri, aile hayatı, üretim tarzı ve dili üzerine topladığı seyyar materyaller ve çalışmalar, Sovyet kürdolojisine özel bir katkıda bulunmuştur.⁷¹

Kürt yazar ve Pedagog Arab Şamilov, Sovyet Kürt Edebiyatı'nın öncüsü kabul edilir. Kendisi Mayıs 1917'de Sarıkamış devrimci hareketine katılmıştır. 1918-1922 yılları arasında Rus İç Savaşı'nda Kuzey Kafkasya'da yaşayan Şamilov, 1924-1931 yılları arasında Ermenistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne bağlı olarak ulusal azınlıklar alanında öğretmenlik yapmıştır. Şamilov, Kürt kültürü, tarihi ve dili üzerine araştırmalar yapmış olup, 1929 yılında Latin Kürt alfabesini oluşturmuştur. 1931'den itibaren Leningrad Enstitüsü'nde doçentliğe başlayan Şamilov, SSCB içerisinde Kürtlerin yaşadığı bölgeleri ziyaret etmiş ve bu gezilerinde Sovyet Kürt edebi dili oluşturmak istemiştir.⁷²

Sovyet Ermenistanı'nda yaşamış olan ünlü kürdologlardan Lazo 1931 yılında Jasım'ın Öyküsü adlı ilk Kürtçe kitabını yazmıştır. Diğer bir kürdolog A.V. Bukşpan, Azerbaycan Kürtleri üzerine çalışma yapmıştır.⁷³

68 Nikitin, *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, s.194-195.

69 Nikitin, *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, s.195-196.

70 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmişi*, s.109.

71 Konak, *Kürtler ve Bolşevikler*, s.16.

72 Konak, *Kürtler ve Bolşevikler*, s.13-14.

73 Konak, *Kürtler ve Bolşevikler*, s.16.

Sovyetler Birliği dönemindeki Kürtçe derlemelerden biri de 1936'de Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde devlet yayınları arasında çıkmıştır. Bu kitap, ulusal devlet yayını olarak Kürtçe yayınlar dizisinin ilkidir. İlk olarak 1000 adet basılan kitap, 663 sayfadır. Kitapta Kürtlere ait folklor, edebiyat, gelenek ve göreneklerinden bahsedilmektedir. Metinler A. Cinci ve A. Avdal tarafından derlenip yazılmış olup, redaksiyonu Cem Halil tarafından yapılmıştır. Bu kişilerin üçü de Kürt'tür.⁷⁴

1936 yılında oluşturulan yeni anayasa ile milli eğitim politikası değişmiş ve etnik gruplara özel kurumlar kapatılmıştır. Geriye kalan okullar ise, Rusça eğitim yapma zorunluluğu getirilmiştir. Bununla birlikte farklı alfabeler kaldırılarak, azınlık dilleri Kiril alfabesine dönüştürülmüştür.⁷⁵

1938'e kadar birçok Kürtçe kitap yayınlanmıştır. Bu kitapların hemen hemen yarısı okul kitaplarıdır. İdeolojik kitapların sayısı da azımsanamayacak kadar çoktur. Marksizm-Leninizm ve bu ideolojinin kurucuları hakkında ve bir tane de ateizm hakkında kitaplar yayımlanmıştır. Yayınların daha fazla artması için 1932 yılında Ermeni Yazarlar Birliği tarafından Kürtçe bölümü kurulmuştur.⁷⁶

Hitlerin 1933 yılında, milli diriliş, intikamcılık ve Alman halkı için yaşam alanının genişletilmesi gibi propagandaları ile iktidara gelmesi, Sovyet toplumunu birleştirmeye itse de Stalin rejiminin hızla evrilmesine yol açmıştır. Özellikle 1937 yılı sonrasında Sovyet insanı oluşturma çabasına giren Stalin, halkların tek bir kalıba sokulması adına ana dilde eğitime ve yayınlara kısıtlamalar getirmiştir.

Tüm ülkede uygulanan bu sert politika Kürt halkını da etkilemiştir. Kürtlerin de ulusal ve teknik okulları, kültürel kurumlar kapatılmıştır. Kürtçe radyo yayınları ve ulusal gazeteler de yayınlar durdurulmuştur. Nüfus işlemlerinde Kürtler artık Kürt olarak değil bulundukları Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ülkelerinin adları ile nüfusa kaydolmaya başlamıştır.⁷⁷

1938 yılından itibaren Kürt dilinin statüsü okullarda belirgin bir biçimde düşürüldü. Artık Kürtçe, eğitim dili olmaktan çıkarılmıştı. Ermenistan ve Gürcistan'da sadece bir dersin bir bölümü olarak okutulmaya başlamıştı. Sovyetler Birliği'nin asimilasyon politikası ile birlikte Latin alfabesi ile kullanılan Kürt alfabesi, Kiril alfabesi ile değiştirilmişti. Bunun da iki sebebi vardı. Birincisi, Sovyetler içerisinde Kürtlerin diğer ülkelerdeki Kürtlerle temasını kesmek, diğeri ise; Kürtlerin Ruslaşmasını sağlamaktı. Bu da Stalin için kaçınılmaz bir eylemdi.⁷⁸

Sovyet idaresinin ilk yirmi yılında, Kürtçenin Kürt okullarında halen daha eğitim dili iken okul kitaplarına ihtiyacı vardı. Basılan bu kitaplar, Kürtçe yayını yapılan kitaplar için de başlangıç olmuştur. 1929 yılı sonrasında ise Kürtçe kitapların basımı artmıştır. Basılan Kürtçe kitapların sayısı aşağıdaki gibidir;

74 Nikitin, *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, s.169.

75 Konak, *Kürtler ve Bolşevikler*, s.93.

76 Taels, *Eski Sovyetler Birliği'nde Kürtler*, s.78.

77 Konak, *Kürtler ve Bolşevikler*, s.93.

78 Taels, *Eski Sovyetler Birliği'nde Kürtler*, s.74.

Tablo 1. SSCB’de 1921-1947 yılları arasında yayımlanan Kürtçe kitaplar⁷⁹

Basım Yılı	Kitap Sayısı	Basım Yılı	Kitap Sayısı
1921	1	1934	30
1922-1928	0	1935	30
1929	2	1936	27
1930	6	1937	31
1931	12	1938	1
1932	19	1939-1945	0
1933	24	1946	3

İkinci Dünya Savaşı’ndan önce büyük perdede hepsinin Kürtçe konuştuğu birkaç Kürtçe film yayınlanıyordu. Bu filmlerde klasikleşmiş hikâyeler ya da kişilerden esinlenilmişti, mesela bir askerin 12. yüzyıldaki Haçlı Seferlerinde düşmanlarını bulduğu film gibi filmler de yayınlandı. Ermenistan sinemasının kurucusu olarak kabul edilen Hamo Beknazaryan 1926 yılında ilk Kürt filmi olan ve Kürtlerin yaşamını konu edinen Zere adlı filmin çekimine başladı. Ermenistan’daki Kürt köylerinde çekimi yapılan Zere’nin senaryosunu Lazo kaleme aldı. 1933 yılında çekilen Ezidi Kürtler adlı filmde ise, kadın, namus, tutucu ve gerici güçler gibi konular ele alınmıştı. Bu filmler Kürtler ile ilgili çekilen dünyadaki ilk filmlerdi.⁸⁰

Sovyetlerde Kürt tarihi üzerine yapılan araştırmalar diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha ileri bir düzeydeydi. Kürt tarihini, Kürt bölgelerindeki politik süreçlerden, ulusal hareketlerden ve bu ulusal hareketlerin şekillendirdiği ulusal sorunlardan da bağımsız değildi. Ulusal hareketlerin incelenmesi, Kürt bölgelerindeki mücadelelerin iç ve dış dinamikleri hatta siyasi partilerin yapısı, ideolojileri, propagandaları gibi konularda dikkatlice ele alınmıştır.⁸¹

Moskova’nın Sovyetler Birliği dışındaki ülkelerde kendisinin yönlendirmesiyle yapılan Kürtçülük yayınları da vardı. Sovyetlerdeki bu sistematik çalışmalarla, Farsça ve Türkçe kelimelerle dolu 30 bin küsur kelimelik Kürtçe sözlükler yayımlamışlardı. Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha gibi şark öyküleri, Kürtlere mal edilerek Kürt edebiyatı oluşturuldu. Kürt tarihi derlemelerle oluşturularak bir Kürt ulusu ortaya çıkarılmaya çalışılmış, siyasi Kürtçülüğün temeli atılmıştı.⁸²

Ünlü Kürdolog Moh. Mokri’nin de belirttiği gibi, Sovyetler Birliği’ndeki kürdoloji çalışmaları hem bilimsel hem de siyasal anlam taşımaktadır. Hatta gayet bilimsel gözükten araştırmalarda dahi siyasal anlam ağır basmaktadır.⁸³

Sonuç

Rusya, Karadeniz’i, Balkanları ve Kafkasya’yı ele geçirerek Doğu Anadolu’daki etnik ve sosyal yapıdan yararlanmaya çalışarak Akdeniz’e inmeyi hedeflemiştir. Bu hedefi

79 Taels, *Eski Sovyetler Birliği’nde Kürtler*, s.76-77.

80 Rohat Alakom, *Kars Kürtleri*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009, s.440.

81 Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmiş*, s.132-138.

82 Şimşir, *Kürtçülük II (1924-1999)*, s.213-214.

83 Şimşir, *Kürtçülük II (1924-1999)*, s.204.

yakın çevresi ile özel ilişkiler kurarak ve onları kendisi için ayrıcalıklı hissettirerek uygulamaya geçirmiştir. Bu minvalde 1787 yılında Simon Pallas'ın hazırladığı sözlükle Kürtçe ile ilgili çalışmalara başlayan Rusya'nın günümüze kadar gelen kürdoloji çalışmaları bulunmaktadır.

Yayılma politikası çerçevesinde doğuda başlangıçta Osmanlı ve İran ile karşılaşan Rusya bu devletlerin içerisinde ortak olarak bulunan Kürtlerle iş birliğine girmek istemiştir. Bu nedenle onları tanımak istemiş dillerini öğrenme yoluna gitmiştir. Böylece savaş sırasında onlardan yardım alabilecek ve bölgeyi tanıyan Kürtlerle daha hızlı ilerleyebilecektir.

1917 Bolşevik İhtilali ile emperyalist Rusya yerini halkların özgürlüğünü savunan Rusya'ya evrilmesine karşın Kürdoloji çalışmaları son bulmamıştır. Rusların Kürt diline, edebi eserlerine, folkloruna alakasını kültür araştırmaları adıyla nitelendirmek zordur. Çünkü Kürt nüfusunun yoğunlukla yaşadıkları bölgelerde Çarlık Rusya'nın ve akabinde Sovyet Rusya'nın ilgisi de siyasi amaçlar taşımaktadır. Sovyetler, Kürt toplantılarına katılarak onların sempatilerini kazanmak istemişlerdir. Bütün halklara özgürlük, propagandasıyla bile Sovyetlerin Kürtlere olan ilişkisi kesinlikle fedakârlığa dayanmıyordu. Kürtlere ihtiyaçları kalmadığı zaman onları birer taş gibi bırakıyorlardı. Ama bu arada olası bir gelecekteki beraber çalışma ihtimaline karşın kapıyı aralık bırakmayı da unutmuyorlardı.

Rusların Kürtlere olan ilgisi, gerçekte “her milletin bir devleti olsun” düşüncesinde değildi. Rusların hedefinin; Kürtleri, Osmanlı ve İran karşısında özel bir konuma getirmek, özerk bir devlet kurdurmak ve daha sonra bağımsızlık kazandırılarak Rus hegemonyası altında, piyon bir Kürt devleti kurmak olduğunu çalışmamızda görmek mümkündür.

Genel olarak Rusların yaptığı çalışmalar değerlendirildiğinde Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde, Farsça, Arapça ve Türkçe bazı çalışmaların sanki Kürtlere aitmiş gibi gösterilerek, Kürt dilinin geçmişle bağını kurmaya çalıştıkları ve bu yolla Ruslar tarafından politik nedenlerle bir Kürt kültürü oluşturmak istenmesinin amaçlandığı söylenebilir.

Kaynakça

- Aegleton, William. *Mehabad Kürt Cumhuriyeti 1946*. Çev. M. E. Bozarslan. İstanbul: Koral Yayınları, 1976.
- Akti Kavkazskoy Arheografiçeskoy Komissii* (Kafkas Arkeografi Komisyonu Belgeleri). C. XII. Tiflis: Kafkas Genel Valiliği Matbaası, 1863-1904.
- Alakom, Rohat. *Kars Kürtleri*. İstanbul: Avesta Yayınları, 2009.
- Alakom, Rohat. *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Tarihi Geçmişi (1787-1987)*. Ankara: Deng Yayınları, 1991.
- Averyanov, Pyotr İ. *Kurdi v voinah Rossii c Persiei i Turtsiei v tečenii XXI stoletiya. Sovremennoe političeskoe položeniye turetskih, persidskih i russkih kurdov; XXI*. (Yüzyıl boyunca Rusya'nın İran ile Türkiye savaşlarında Kürtler. Türkiyeli, İranlı ve Rusyalı Kürtlerin günümüzde siyasi durumları). Tiflis, 1900.

- Averyanov, P. İ. *Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)*. Çev. İbrahim Kale. İstanbul: Avesta Yayınları, 2010.
- Bolşaya Sovetskaya Antsiklopediya* (Büyük Sovyet Ansiklopedisi). Moskova: Sovetskaya Antsiklopediya, 1969-1978.
- Biçer, Bekir. *Kürtler*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.
- Buşuyev, Sergey Vladimiroviç ve Gyeorgiy Yefimoviç Mironov. *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo: İstoriko-Biografiçeskiye Oçerki*, (Rusya Devleti Tarihi: Tarihi-Biyografik Yazılar). Moskova: Knijnaya Palata Yayınları, 1994.
- Celil, Celile. *Kürt Halk Tarihinden 13 İlginç Yaprak*. İstanbul: Evrensel Basım Yayınları, 2007.
- Celil, Celile. *Kürt Aydınlanması*. İstanbul: Avesta Yayınları, 2013.
- Egiazarov, Solomon. "Erivan Kazasındaki Kürtlerin Kısa Etnografik Denemesi". *Zapiski Kavkazskogo Otdela İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşçestva* (Rusya İmparatorluğu Coğrafya Topluluğu Kafkasya Bölümü Belgeleri). C. XIII. Tiflis: Kafkas Sivil Yönetim Başkanlığı Matbaası, 1891: s.1-125.
- Halfin. *19. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler*. Ankara: Komal Yayınevi, 1976.
- Hosking, Geoffrey. *Rusya ve Ruslar*. Çev. Kezban Acar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- İmanov, Vügar. "Bölüm 16", *Orta Doğu Yıllığı*. Haz., Kemal İnât, Muhittin Ataman, Murat Yeşiltaş. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- İslam Ansiklopedisi. Vladimir Minorsky. 5 cilt. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1967.
- Kalimullina, Firdaus. V.V. *Veliaminov-Zernov kak istorik Kasimovskogo hanstva* (Kasım Hanlığı tarihçisi olarak V.V. Veliaminov-Zernov). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kazan: Kazan Devlet Üniversitesi, 2003.
- Kemper, Michael ve Stephan Conermann (der.). *The Heritage of Soviet Oriental Studies*. London: Routledge, 2011.
- Konak, İsmet. *Kürtler ve Bolşevikler: Kürtlerin Sovyet Sistemine Entegrasyonu*. Almanya: Imperessum Yayınları, 2014.
- Kononenko, Boris İvanoviç. *Kul'tura, Tsivilizatsiya, Rossia* (Kültür, Medeniyet. Rusya). Moskova: Shchit Yayınları, 2003.
- Kreyenbroek, Philip G. ve Stefan Sperl. *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*. Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Cep Kitapları, 1994.
- Kurubaş, Erol. *Başlangıcından 1960'a Değın Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997.
- Lazarev, Mixail S. *Emperyalizm ve Kürt sorunu (1917-1923)*. Ankara: Öz-Ge Yayınları, 1989.
- Marr, Nicholas. "Yine Çelebi Sözlüğü Üzerine- Ön Asya'da Kürt Milliyetçiliğinin Kültürel Varlığı Sorunu». *Zapiski Vostochnogo Otdela İmperatorskogo Russkogo Arheologiçeskogo Obşçestva* (Rusya İmparatorluk Arkeoloji Topluluğu Masası Yazıları). C. XX. Sankt-Peterburg: İmparatorluk İlimler Akademisi Matbaası, 1893: s.99-150.

- Mavrodin, Vladimir Vasilyeviç, *Pojdeniye Novoy Rossii* (Yeni Rusya'nın Doğuşu). Lenigrad: Leningrad Devlet Üniversitesi Yayınları, 1988.
- Meduşevskiy, Andrey. *Utverjdeniya Absolyutizma v Rossii: Sravnitelno-İstoriçeskoe İssledovaniye* (Rusya'da Mutlakîyetin Kuruluşu: Karşılaştırılmalı Tarihi Araştırma). Moskova: Tekst Yayınları, 1994.
- Nikitin, Bazil. *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*. İstanbul: Özgürlük Yolu Yayınları, 1976.
- Orbeli, İosif. *Folklor i bit Moksa* (Фольклор и быт Мокса, Moksi'de Folklor ve Yaşam). Moskova: Nauka, 1982.
- Saygın, Selami. *Yeni Şark Meselesi*. Ankara: Ülke Yayınları, 2003.
- Somakian, Manoug J. *Empires in Conflict: Armenia and The Great Powers: 1895-1920*. New York: Tauris Academic Studies, 1995.
- Şmurlo, Evgeniy Frantseviç. *İstoriya Rossii 862-1917* (Rusya Tarihi 862-1917). Moskova: Agra Yayınları, 1997.
- Şamil, Hejare. *Serhed, Kafkasya ve Diasporada Yaşamın Adı: Sürgün ve Özlem; Knyaze İbrahim ve Kürtler*. İstanbul: Peri Yayınları, 2007.
- Şamil, Hejare. *Sovyet Kürtleri Hakkında Tarihi ve Güncel Bir İnceleme: Diaspora Kürtleri*. İstanbul: Peri Yayınları, 2005.
- Şimşir, Bilal. *Kürtçülük 1787-1923*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2010.
- Şimşir, Bilal. *Kürtçülük II (1924-1999)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2011.
- Taels, Herman. *Eski Sovyetler Birliği'nde Kürtler (1927-1994)*. Çev. Nadire Işık. İstanbul: Peri Yayınları, 2001.
- Yıldırım, Tuğba. *Kürt Sorunu ve Devlet: Tedip ve Tenkil (1915-1947)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2011.

Russia's Kurdology Studies (1787-1947)

BURCU ÖZDEMİR / AYNA ASKEROĞLU ARSLAN

Abstract: *This Ottoman Empire and Iran were in the region against to Russia which aimed to reach the Mediterranean area over Caucasus. Russia tried to progress by building close relationships with the existing ethnic nations so as to go into the borders of the both states which had a mixed ethnic structure. Therefore, Russia wanted to know Kurd nation which exists on the targeted way. This identification period which started with learning Kurdish language enables Russians to make considerable contributions to the Kurdish literature. In this relation, the institutions were established and some efforts were initiated with the name of Kurdology. Russia, in contrast to the Kurdology works of the other European countries, carried out the relevant studies under the umbrella of Academy of Sciences. The consulate and the military personals along with the civic researchers were asked for making investigations related to Kurds with the commands of Russia. The efforts started in the Russia about the Kurdology field have got continued until now, firstly by Soviet Russia, then by Russian Federation; in this way, Russia have made a lot of progress on this area. The current study examines specifically the activities of Russia regarding the Kurdology subject.*

Keywords: *Russia, Orientalism, Kurdology, Kurds, Caucasus.*